

Wars (785–1245 years). The author highlights and analyzes the features of the church and religious conflicts happened on the territory of Western Europe in the epoch of Middle Ages. A particular attention is paid to interconfessional confrontation, which in terms of the German Reformation and next Counter-Reformation gained sharp forms and dramatic consequences. In addition, sets out historical aspects related to the Great Church Schism in 1054, and Albigensian wars in XII–XIII centuries in the south of France.

Key words: Roman Catholic Church, Western Europe, medieval papacy, Schism in 1054, Albigensian Wars.

Отримано: 01.11.2016 р.

УДК 94(477-2)«12»

Олександр Головко

МІСТО ХОЛМ У ДЕРЖАВНО-ПОЛІТИЧНОМУ РОЗВИТКУ І ДУХОВНО-ІДЕОЛОГІЧНОМУ ЖИТТІ РУСІ В СЕРЕДИНІ XIII СТ.

Олександр Головко. Місто Холм у державно-політичному розвитку і духовно-ідеологічному житті Русі в середині XIII ст. У статті висвітлюється діяльність князів Романа Мстиславича і його синів Данила і Василька щодо піднесення значення району Забужжя в розбудові Галицько-Волинського державного об'єднання. Саме тут напередодні навали монголів Данило Романович створює місто Холм, яке зразу же після навали орд хана Бату стає фактичним центром держави князя. Місто Холм середини XIII ст. – це важливий економічний і політичний центр, він відіграє важливу роль в дипломатичному житті Європи. З Холмом пов'язана історія коронації князя Данила Романовича. Автором розглядається місце образу Холму в духовно-ідеологічному розвитку Південно-Західної Русі.

Ключові слова: Русь, Волинь і Галичина, місто Холм, столиця держави, коронація, світське і церковне будівництво, ідеологічне життя.

Александр Головко. Город Холм в государственном-политическом развитии и духовно-идеологической жизни Руси в середине XIII ст. В статье освещается деятельность князей Романа Мстиславича и его сыновей Даниила и Василька по повышению значения района Забужья в строительстве Галицко-Волынского объединения. Именно тут накануне навалы монголов Даниил Романович создает город Холм, который сразу же после нашествия орд хана Бату становится фактическим центром государства князя. Город Холм середины XIII ст. – это важный экономический и политический центр, он сыграл важную роль в дипломатической жизни Европы. С Холмом связана история коронации князя Даниила Романовича. Автором рассматривается место образа

Холма в духовно-ідеологічному розвитку Южно-Западної Русі.

Ключевые слова: Русь, Волинь і Галиція, город Холм, столица государства, коронація, светское и церковное строительство, идеологическая жизнь.

Я. Д. Ісаєвич, розглядаючи історію волинських і галицьких земель середини XIII ст., звернув увагу на те, що «основні успіхи Данила Галицького в політичному розвитку державності <...> припадають на післямонгольський період»¹. З цим висновком видатного вченого однозначно слід погодитися, але водночас його важливо прокоментувати.

Зростання могутності Галицько-Волинської держави князів Данила та Василька Романовичів у середині XIII ст. стало наслідком величезних зусиль, які здійснили ці князі впродовж тривалого часу у напрямку повернення собі «спадщини Романа Мстиславича», тобто відновлення всіх володінь батька в рамках одного державного комплексу. Проте в момент, коли під владою володарів Волині Данила і Василька опинилася не тільки Галицька та Волинська землі, а і Київ, в Східну Європу вдерлися полчища монгольських ханів, що призвело до розорення, а згодом підкорення завойовникам багатьох руських князівств і земель.

З початку 40-х років XIII ст. і до своєї смерті в 1264 р. Данило Романович зосередив всі свої сили на відбудові Волинського і Галицького краю, відновлення його економічного потенціалу, провадив умілу дипломатію та здійснював численні військові акції. Виникає питання, як всупереч концепції впровадження в Східній Європі «монголо-татарського іга» в середині XIII ст., Чернігівська, Переяславльська і Київська землі знаходились в руїнах і тоді ж відбувається розквіт Волинсько-Галицького державного утворення, володарі якого користувалися значним авторитетом на міжнародній арені, свідченням чого стала коронація князя Данила Романовича королівською короною наприкінці 1253 р.².

У зв'язку із зазначеним треба відповісти на питання про роль зовнішнього фактору на розвиток державно-політичного життя суспільства, в нашому випадку навали монгольських полчищ на Русь. Доки в суспільстві не почалися під впливом іноземного втручання незворотні негативні процеси, воно не тільки чинить опір такому тиску, а й у певній мірі консолідується і підсилюється. Коли ж зовнішні інвазії починають деформувати внутрішні чинники поступу суспільного організму, спостерігаються зворотні аспекти, а саме регрес і занепад державно-політичного життя³. Зазначене однозначно проявилось в житті слов'ян Східної Європи у добу монгольських потрясінь. Само по собі страшне розорення міст і сіл, загибель багатьох мешканців країни монголами на довгу перспективу не могли вести до деструктивних, системно руйнівних змін у суспільному житті, а у деяких моментах загроза ворога, необхідність чинити йому опір в деяких моментах відігравали позитивну роль, були імпульсом в активізації суспільних процесів слов'янства Східної Європи, створювала умови для його консолідації.

Саме останнє ми і спостерігаємо впродовж 40-50-х років XIII ст. у житті Волині і Галичини. Повернувшись додому вже після розорення цих земель

монголами взимку 1240–1241 рр., Данило Романович мав побачити жахливу картину розорення краю, де особливо постраждали великі міста: Берестьє, Луцьк, Володимир тощо. Літопис пише: «Данилови же со братом пришедшу ко Берестью и не возмогоста ити в поле смрада ради множества избьеных. Не бе бо на Володимере не осталъ живьи, цркви святои Богородици исполнена трупе, иныя церкви наполнены быша троубье и телес мртвых»⁴.

Саме в першій половині 40-х років XIII ст. князі Данило і Василько Романовичі багато роблять для організації відбудови старих міст, створення нових у Південно-Західній Русі. До Волині та Галичини запрошується населення з інших країв Русі, а також із-за кордону. Найбільше переселенців прибуло сюди з Придніпров'я та Сіверщини. Важливим моментом політичного життя краю було те, що центр політичного життя держави Романовичів остаточно зміщується на північ, в Забужжя. Ще перед монгольською навалою Романовичі побудували тут місто Холм, що мав вельми потужні фортифікаційні споруди і який тепер стає столицею Галицько-Волинської держави. Трансформація ядра політичного життя держави Романовичів у значній мірі була пов'язана з падінням політичного значення колишнього центру Прикарпаття – Галича.

Побужжя увійшло до складу держави-імперії Русь наприкінці X ст., коли, за словами, літописця, «Иде Володимер (київський князь, який правив на Русі в 980–1015 рр. – Авт.) к Ляхом и зая грады их Перемышль, Червен и ины грады. Еже суть и до сего дне под Русью»⁵.

Автор цих рядків у своїх попередніх працях уже не раз відзначав, що завойовані Володимиром Святославичем «Червенські гради» – це своєрідна прикордонна зона типу західноєвропейської марки⁶. Форпостом цієї зони на півночі було Берестя, а на півдні головним містом був Перемишль. У подальшому Перемишль стане одним з головних міст Галицької Русі, часом столицею удільного князівства; а Червен увійде до складу Волині і періодично також було центром удільного князівства. Берестя певний час контролювалося Києвом, входило до складу Турівського князівства, але з другої половини XII ст. стає складовою Волинського князівства, центром удільного князівства. На межі X–XI ст. район «Червенських градів» був частиною Волинського князівства-намісництва, адміністративної області держави Володимира Святославича, який з метою зміцнення свого впливу в цьому ареалі Святославич побудував тут декілька міст-фортець, серед яких головним було місто на річці Луга Володимир⁷.

«Червенські гради» у цілому в першій половині XI ст. були об'єктом змагань між Польщею та Руссю. В 1018 р. вони були зайняті польським князем Болеславом Хоробрим і до 1031 р. належали західнослов'янській державі. Виселення з цих міст «ляхів» в Поросся на початку 30-х років, підписання договору між Польщею та Руссю в 1039 р., зміцнення в Побужжі тут позицій Києва створили умови для ліквідації особливого статусу «Червенських градів».

У 80-х роках XII ст. головним князем Західної Волині стає володимирський (на Волині) князь Роман Мстиславич (народився біля 1153 р., загинув 19 червня 1205 р.), оскільки перехопив ініціативу в енергійного молодшого брата Все-

волода і позбавився, завдяки сприятливому перебігу попередніх подій, не менш енергійного іншого суперника в особі старшого брата Святослава. Встановлений у цей час контроль над Берестям Роман використав для зміцнення своїх позицій у басейні Західного Бугу, котрий входив в зону інтересів як Малопольського, так і Мазовецького князівств сусідньої Польщі.

Після смерті Романа Мстиславича Забужжя стає об'єктом зазіхань різних політичних сил. Зокрема, на ці землі претендує белзький князь Олександр Всеволодович і краківський князь Лешко Білий. У 1219 р. володимирський (на Волині) князь Данило Романович відвоював міста та фортеці на крайньому заході Волині («... и прия (князь Данило, син Романа. – Авт.) Берестий, Угровеск, и Верещин, и Столп, Комов, и всю Украину»⁸), які (приблизно біля 1213 р.) були захоплені князем Лешком.

Розгляд наведеної вище літописної інформації, як нам здається, свідчить, що мова у наведеному літописному уривку йшла про територію, де відбувався наприкінці XII ст. процес «окняжіння», «одержавлення». Вірогідно, що більшість цих міст, крім Берестя, були засновані саме за часів Романа Мстиславича⁹, і зразу ж стали відігравати значну роль як оборонна лінія на кордоні з Польщею і як плацдарм для експансії Волині на північ, де північніше Берестя йшов процес підсилення впливів Володимира (на Волині) на територію басейна ріки Західний Буг у районі міста Дорогичина.

І. П. Крип'якевич, на нашу думку, цілком справедливо, прийшов до висновку, що на початку XIII ст. між Західним Бугом та польським кордоном виникає волость, ймовірним центром якої був Угровеськ¹⁰. У літературі питання про локалізацію Угровеська є дискусійним. Найбільш популярною до недавнього часу була точка зору О. О. Андріяшева, який вважав, що місто знаходилося на лівому березі р. Західний Буг на північний схід від сучасного міста Холм біля с. Волі Угрусської¹¹. Луцький дослідник С. Д. Панишко нещодавно прийшов до висновку, що локалізацію міста слід пов'язувати з городищем на правому березі Західного Бугу біля села Новоугрузьке Любомльського району Волинської області¹². Відзначимо, що в часи князя Данила Романовича тут виникло єпископство¹³, тобто Угровеськ був не тільки світським, а й церковним центром ареалу. Процес побудови або зміцнення фортифікаційних споруд у Побужжі мав велике значення в часи зростання експансії литовських та пруських (ятвзяьких) племен на волинські землі.

Про наявність двох забузьких (Угровеського та Берестейського) ареалів у складі Волинської землі-князівства, котрі безпосередньо перебували під владою Данила та Василька Романовичів, на нашу думку, свідчить і запис Галицько-Волинського літопису під 1229 р., де відзначається доручення Данила мешканцям Берестейської та Угровеської волостей обороняти Берестьє від нападів ятвзягів («остависта же Володимера пиньского, и угровьчаны, и берестьяны, стеречи земле от Ятвьязь»)¹⁴. У зв'язку із всім наведеним ми не можемо погодитися з думкою істориків, які вважають, що територія Забужжя з містами Угровеськом, Верещином, Столп'єм і Комовим були північною частиною адмі-

ністративного округу Волинського князівства з центром у Червені¹⁵. Визнаючи особливий статус Забужжя в складі Волині, ми не можемо погодитися з тим, що на початку XIII ст. існувало Угровеське князівство¹⁶. Існування князівства як політичного організму завжди обумовлено по суті випадковими обставинами – реальними фактами перебування на конкретній території володаря – князя, а нам невідомо про наявність такого володаря в Угровеській волості.

Наприкінці 20-х років XIII ст. Волинське князівство в умовах загострення боротьби між князями Польщі за владу починають провадити активну політику відносно сусідньої країни. Саме тоді мазовецький князь Конрад звернувся до Данила та Василька Романовичів з проханням допомоги у конфлікті з великопольським володарем Владиславом Одоновичем. У цій політиці значну роль відігравав Угровеський регіон. Звідси весною 1229 р. у великий похід у Польщу відправилося військо Данила, до якого в Малій Польщі приєдналися полки Конрада та краківські загони на чолі з воєводами Пакославом і Мстиуєм¹⁷. Після повернення з походу Данило перебував саме в Угровеську, коли отримав інформацію від своїх прихильників з Галича із пропозицією здійснити похід до Прикарпаття: «Судислав шел есть во Понизье, а королевичь в Галичи остал, а поиди борже»¹⁸.

У другій половині 30-х років XIII ст. на політичній арені Галицько-Волинського князівства постає місто Холм, яке швидко стає головним містом Угровеського регіону. Сам факт заснування цього міста свідчить про велику увагу князя Данила до цього регіону, котрий мав велике значення як у тодішньому внутрішньополітичному розвитку держави Романовичів, так і в її взаєминах з Польщею. Дослідники вважають, що місто виникло в 1237–1238 рр.¹⁹. М. Ф. Котляр наголошує, що встановити час заснування міста дозволяє розповідь Галицько-Волинського літопису про похід мазовецького князя Конрада на Волинь («Кондатови же ставшу кде ныне град Холм стоить»). Зміст джерела, на думку вченого, дає підстави думати, що міста на час походу польського володаря, який він датує літом 1237 р., ще не було. Воно, на погляд М. Ф. Котляра, виникло пізніше, але це вже було в 1238 р., оскільки тоді в пам'ятці йдеться про перебування Данила у Холмі («Приде весть Данилу в Холме»²⁰). Розвиваючи цю тему, історик пише, що до 1241 р. було Данилом споруджено невеликий замок, довкола якого згодом швидко було побудовано велике сильноукріплене місто, яке і не змогли взяти монголи на чолі з ханом Бату («И створи градецъ мал, и видеж же яко Бог помощник ему Иоанн спешник ему есть и созда град иный, яко же Татарове не вомогоша прияти, егда Батый всю землю Рускую поима»)²¹.

Отже, за наведеною версією впродовж трьох-чотирьох років, було побудовано спочатку замок, а потім зведені потужні укріплення довкола вже існуючої фортифікаційної споруди. Складається враження, що наприкінці 30-х років Холм почав уже відігравати лідируючу роль на Волині, оскільки саме звідси з військом восени 1238 р. направився Данило Романович у виправу до Галича, в результаті чого Галицька земля остаточно стала його володінням²². С. Д. Панишко звертає увагу на дуже важливу обставину – одночасно з Холмом на по-

літичній арені Забужжя в той же час появилася низка інших міст – Бусовно (1234), Охожа (1234), Влодава (1241), Щекотів (1242), Андріїв (1244), Дороговськ (1245)²³.

Дещо інакше історія виникнення Холму наводиться в творах польських дослідників. Вони вважають, що місце, де виникло місто, почалося активно заселятися принаймні з XI ст., хоча у них є версії, що Холм був одним з «Червенських градів», які були завойовані в 981 р. київським князем Володимиром, а в 1018–1031 рр. належали Польській державі. На початку XIII ст. місто, на думку вказаних авторів, було знищене під час війн, а князь Данило Романович його повністю відновив²⁴.

Природно виникає питання, чи реально побудову замку, а через дуже короткий час зведення потужних, на що звертає є увагу М. Ф. Котляр, фортифікаційних споруд великого міста можна було зробити в умовах високої активної політичної діяльності Романовичів в 1238–1241 рр., в час, коли вже почалося вторгнення монголів у Східну Європу? До цього слід додати, що аналізувати відомості Галицько-Волинського літопису вкрай складно, особливо такі, що побудовані на більш пізніх згадках, і лише згодом прив'язані до конкретних подій.

Археологічні дослідження свідчать, що якісь поселення на місці Холму існували в XI–XII ст. Нам здається, що інформацію про прихід Конрада у Забужжя, яке, до речі на нашу думку, сталося весною 1237 р.²⁵, не можна вважати категорично як появу мазовецького князя в якійсь незаселеній людьми пуші. Там дійсно в першій третині XIII ст. не було ще у фортифікаційному значенні міста («града», оборонних споруд довкола поселень), проте скоріше за все вже існував якийсь укріплений замок (або фортеця). Довкола цього замку були неукріплені поселення, які саме в 1237–1238 рр. і були оточені за розпорядженням Данила фортифікаційними спорудами. Про розбудову «граду» (тобто фортифікаційних споруд) довкола поселень на місці майбутнього міста Холму, на нашу думку, свідчить інша інформація Галицько-Волинського літопису під 6756 р.: «Воеваше Ятвязе около Охоже и Бусовна, и всю страну и ту поплениша, и еще бо Холму не поставлена бывшую Данилом»²⁶.

Для порівняння наведемо фрагмент Галицько-Волинського літопису під 6767 р. про начебто будівництво Данилом Угровеська: «Данилови бо князашу во Володимере, созда град Угорескъ и постави во немъ пискупа»²⁷, проте відомо, що це місто (саме місто, укріплене, фортифікаційними спорудами, а не населений пункт!) однозначно існувало, про що вже йшлося на початку цієї статті, до початку самостійної політичної діяльності Данила і було скоріш за все збудовано його батьком Романом Мстиславичем.

Польський археолог А. Буко, зокрема, відзначає, що ключовим у становленні Холму моментом було будівництво Данилом не тільки свого двору, а й єпископського центру з собором Божої матері. Археологічні дослідження городища Холму (район Високої Горки) дало підстави зафіксувати наявність тут монументальної палацової споруди і сакрального об'єкту, який можна іден-

тифікувати із згаданою у літопису церквою Іоанна Златоуста²⁸. Сам князівський палац, на думку вченого, було збудовано на руїнах більш раннього, «доданилового» граду²⁹.

Наприкінці 1240 – на початку 1241 рр. монгольські полки захопили міста у Південно-Західній Русі Колодяжин, Кам'янець, Володимир, Галич та ін.³⁰, проте їм не підкорилися Кременець, Данилів і, що для нас особливо важливо, Холм. О. М. Рапов пояснює це тим, що ці міста стояли на великих пагорбах, що не дозволило нападникам ефективно використати облогову техніку³¹. Неможливість захоплення Холму монголами можна пояснити не тільки вигідним розташуванням і сильними оборонними спорудами міста, а і тим, що монголам на початку 1241 р. не було великої потреби його завойовувати: завойовники прагнули якомога скоріше вступити у війну з країнами Центральної Європи, перш за все Королівством Угорщина.

Повернення Данила до Холму після навали військ Батия багато в чому було пов'язано з тим, що він на відміну від багатьох інших міст, у тому числі Володимира, не був зруйнованим. Навесні 1242 р. в Холмі відбувається зустріч Данила Романовича із сином його колишнього союзника князя Володимира Рюриковича Ростиславом, про що розповідає літописець: «Ростислав Володимиріч приде к Данилу во Холм, одержал бо беаше во Холм, одержав бо беаше Бог от безбожных татар»³².

Вірогідно, саме з цього часу Холм поступово стає місцем постійного перебування князя Данила, тобто столицею держави, і водночас її релігійним центром. У статті під 6731 (1223) р. розповідається: «... бе бо преже того пискуп Асаф Вугровський, иже скочи на стол митрополич и за то свержен быс стола своего, и переведена быс бискупья во Холм»³³. В. Т. Пашуто висловив слушне припущення, що означена подія сталася після захоплення Києва ханом Батием. В той час у Києві не було митрополита, оскільки останній з владик Києва Іосіф покинув місто³⁴, а тому користаючись ситуацією, означений угровський єпископ Іоасаф проголосив себе митрополитом, проте Данило позбавив його сану³⁵. Невдовзі єпископську кафедру з Угровська було перенесено до Холму, де єпископом було призначено Іоанна. Згідно погляду О. М. Ужанкова, означена подія сталася в другій половині 1241 р.³⁶

У літературі дискутується питання про те, в якому храмі Холму знаходилася єпископська кафедра. О. М. Ужанков вважає, що соборним храмом була церква св. Іоанна³⁷. Протилежну точку зору висловлює В. С. Александрович, який пише, що церковним центром держави Романовичів була церква Богородиці³⁸. Л. В. Войтович у розмові з автором цих рядків також підтримує цю думку, відзначаючи, що церква св. Іоанна знаходилася біля князівського палацу і вочевидь була володарським храмом. На користь останньої позиції, на нашу думку, свідчить і та обставина, що переважна більшість єпископських церков в інших землях Русі були також Богородицькими (Успенські собори в Галичі, Володимирі, Смоленську, Ростові, Рязані, Муромі і т.д.).

Ще, вірогідно, в 1242 р. користуючись своїм статусом київського волода-

ря з метою зміцнення свого загальноруського авторитету, Данило проголосив митрополитом Русі свого приближеного Кирила³⁹. В другій половині 40-х років Кирило, приблизно у 1247–1248 рр., був визнаний як митрополит нікейським патріархом («Курил бо митрополит, идяше послан Данилом и Василком на поставление митрополюи Руской»⁴⁰). Пізніше митрополит Кирило поїхав до Суздаля, де і залишився перебувати до кінця життя.

Треба відзначити, що ми не можемо погодитися з думкою науковців, які вважають, що процес встановлення контактів Кирила з православною патріархією стався після припинення листування Данила Романовича з римським папою Інокентієм IV в 1248 р., відновлення взаємин князя Данила і римської курії став причиною перенесення митрополії на північ Русі⁴¹. Зокрема, Я. М. Щапов пише, що митрополит Кирило і його новий світський патрон князь Олександр Ярославич «скептично ставились до пропозицій унії з боку папи», проте це твердження не підкріплює аргументами⁴². Вірогідно, потребує корекції і думка про те, що тоді Данило Романович прагнув створити власну митрополію в Холмі⁴³. Літописи розповідають про прибуття Кирила до Суздальської землі з Києва, після чого відбулося одруження місцевого князя Андрія Ярославича і доньки Данила Романовича⁴⁴.

Під 1243 р. у Галицько-Волинському літописі є важлива інформація: «Данилу же будущу во Холме, прибеже к нему половчинъ его именемъ Актай, рєкый, яко: «Батый воротилъся естъ изо Угоръ, и отрядил естъ на тя два богатыря возискати тебе: Манъмана и Балаа». Даниль же затворивъ Холмъ, еха ко брату си Василкови, поима с собою Курила митрополита. А татарове воеваша до Володавы и по озерамъ (сучасні Шацькі озера. – *Авт.*) много зла створше»⁴⁵.

Отже, монгольські загопи навесні 1242 р. здійснили каральну операцію в районі Забужжя, де цілеспрямовано шукали князя Данила, котрий вимушений був покинути місто Холм, де, вірогідно, була його резиденція. З Холму взимку 1243/1244 р. виступило військо Данила Романовича у похід проти сандомирського князя⁴⁶. Сюди ж князь Данило повернувся з трофеями та полоненими після перемоги під Ярославом у серпні 1245 р. над угорським та малопольським військом та загонами князя Ростислава Михайловича літом 1245 р.: «Данил <...> иде же в Холм с колодники многими, иже бе создал сам»⁴⁷. Зазначимо, що Л. В. Войтович вважає, що перенесення столиці відбулося після поїздки Данила Романовича до Орди в 1246 р.⁴⁸.

Трансформацію ядра політичного життя держави Романовичів в літературі пов'язують із розоренням, а потім падінням політичного значення колишнього центру Прикарпаття – Галичу. Галич був столицею держави Данила Романовича лише трохи більше двох років: восени 1238 р. Данило його включив до своїх володінь і зробив своєю столицею, а взимку 1240–1241 р. місто було, вірогідно, захоплено монгольськими полками. Данило Романович тривалий час у своїх змаганнях за відновлення держави батька Романа боровся за місто на р. Лукві, проте ця боротьба принесла йому чимало болю та гіркоти, почував у Галичі некомфортно через наявність у місті багатьох власних недоброзичлив-

ців з числа місцевого боярства. Галич князь Данило не любив, а тому при першій нагоді переніс центр свого князівства до міста Холм, який швидко став не тільки адміністративним центром Волинсько-Галицького князівства, а і одним із центрів міжнародного життя Центрально-Східної Європи. Холм в умовах зменшення небезпеки від західних сусідів, а також присутності ворожих монголів у причорноморських степах був набагато більш зручним і безпечним як центр держави.

Восени 1253 р. після тривалої виправи до Польщі і Чехії князь Данило повернувся до Холму («... и приде во град Холм съ чстью и со славою в Дом Пречистое поклонися и прослави Бога <...> и прибывше во городе Холме с веселием, славя Бога и Пречистую его и святого Ивана Златоуста»⁴⁹). Невдовзі Холм став місцем, де князь провів переговори з посланцем папи Інокентія IV легатом Оппізо з Мезано. Вперше Данило Романович із Оппізо зустрівся у Кракові наприкінці серпня 1253 р., але під час розмови з ним заявив, що офіційні переговори мають відбуватися на території його держави («Оне ж речь им: “Не подобает ми видитися с вами чюжеи земли”»)⁵⁰. Саме такі петрактації Данила та його наближених з Оппізо та його спільниками і відбулися у вересні 1253 р. у столиці держави Романовичів Холмі, а вже потім остаточно завершилися в Дорогичині, де відбулася коронація наприкінці, ймовірно у грудні, 1253 р.⁵¹

Серед питань, пов'язаних з коронацією Данила, в історіографії недостатньо уваги, на нашу думку, приділяється питанню про політичного діяча, який привіз королівські регалії від папи Інокентія IV і провів коронацію Данила Романовича. Папський легат Оппізо був абатом бенедиктинського монастиря св. Павла (заснований в IX ст.) з містечка Мезано поблизу Генуї (провінція П'яченца)⁵². З самого початку понтифікату Інокентія IV Оппізо стає наближеною до папи фігурою, виконував різноманітні дипломатичні та церковно-адміністративні доручення курії в багатьох країнах світу. З польських рочників відомо, що цей релігійний діяч мав великий досвід взаємин з світською та духовною верхівкою Польщі, оскільки в 1246–1247 рр. виконував у цій країні важливі доручення Інокентія IV⁵³. «Великопольська хроніка» розповідає про великий вплив легата на політичні процеси в країні, саме в 1253–1254 рр. під його патронатом відбулася канонізація польського святого Станіслава⁵⁴. Науковці відзначають, що згода курії на цю канонізацію пояснюється особливою роллю, котра відводилася Римом польській церкві в процесі реалізації політики католицької церкви у Східній Європі⁵⁵.

Важливо відзначити, що в буллі від 14 травня 1253 р. до християн Польщі, Чехії, Моравії, Сербії і Померанії папа Інокентій IV відзначає велику небезпеку для християнського світу з боку монголів, надає для здійснення дій по організації хрестового походу проти них великі повноваження «люб'язному брату абату із Мезано, людині дивовижної чесності, який ознайомлений з вказаними посланнями (мова йде про отриману від Данила інформацію про монгольську загрозу. – Авт.) і який здобув своїми чеснотами повагу нашу і братів наших»⁵⁶. За метою написання і змістом папське послання від 14 травня 1253 р. була буллою типу *Cum hora undecima* (дослівно грамота «Одинадцяті

години»). Вперше подібну буллу надав у 1235 р. папа Григорій IX домініканському монаху Гійому де Монферрату, котрий відправлявся з місіонерською місією на Схід. Така грамота римської курії давала їй власнику величезні права, зокрема давати причастя, наvertати до віри, робити відпущення гріхів та відлучати від церкви, і стосувалася країн «схизматиків і еретиків». У грамоті папи Інокентія IV, яка була підготовлена на початку 1254 р. і яка так і називалася *Sum hora undecima*, конкретно перераховувалися народи, на які поширювалися дії таких грамот. До них, крім мусульман і язичників, відносилися греки, вірмени, грузини, копти, несторіани, мароніти та ін.⁵⁷

Повертаючись до розгляду грамоти від 14 травня 1253 р., зазначимо, що сам перелік країн, до населення яких звертався в цій буллі Інокентій IV, у свій час сприймався нами як прояв небажання папи реально займатися організацією хрестового походу проти монголів⁵⁸. Насправді в документі мова йшла про країни, з якими в умовах тодішньої жорстокої боротьби за «Австрійську спадщину», понтифік підтримував добрі стосунки і яким, що головне, реально в перспективі могла загрожувати монгольська небезпека. Крім польських князів, які саме в травні 1253 р. визнали над собою зверхність папи, адресатами Інокентія IV були чеський король Вацлав (роки правління: 1230–1253, вересень), моравський маркграф Пшемисл Оттокар (а з вересня 1253 по серпень 1278 рр. – Пшемисл Отакар II, король Чехії), сербський король Стефан Урош I (роки правління: 1242–1273, помер в травні 1277 р.), поморський князь Святополк (роки правління: 1220–1276, січень), тобто володарі, які перебували в таборі тодішніх союзників чи контрагентів римської курії.

Викликає запитання факт відсутності в грамоті Угорщини. Є підстави думати, що це не пов'язано з тим, що ця країна знаходилася в таборі противників римської курії. Скоріше за все відсутність її в папському документі пояснюється тим, що проведення можливого хрестового походу було реакцією на звернення угорців (як, до речі, і русів) до європейських країн з проханням допомоги проти потенційної загрози монголів. Згадаємо, що тодішнє відновлення контактів папства з двором князів Данила та Василька Романовичів відбулося після листа угорського короля Бели IV до папи Інокентія IV 10 травня 1252 р. з проханням про допомогу проти зазначеної загрози⁵⁹. Угорський король у той час також пробував знайти допомогу в сусідніх володарів, але це не мало результату. В листі до папи Олександра IV в листопаді 1254 р. Бела IV із розпачем писав, що не отримав від своїх респондентів ні якої підтримки, «*nisi verba* (лише слова)»⁶⁰.

Нагадаємо, що в другій половині 50-х років за часів понтифікату Олександра IV була зроблена друга спроба створити антимонгольську коаліцію, проте військо хрестоносців, яке було створено в Пруссії, було вимушене воювати не проти ординців, а проти прусів, які розпочали повстання проти Тевтонського ордену⁶¹.

Дуже цікавим у контексті розгляду ідейно-політичного розвитку східнослов'янського світу є описи в Галицько-Волинському літописі столиці дер-

жави Данила та Василька Романовичів міста Холм. Як відомо, після запровадження християнства на Русі швидко поширилися базові парадигми візантинізму, у тому числі і прославлення столиці держави – богом обраного міста, що чітко видно вже у першій половині XI ст. на прикладі відомого трактату київського митрополита Іларіона «Слова про закон та благодать»⁶².

З моменту прийняття християнства на Русі спостерігається тенденція до певної змагальності з візантійськими ідеологічними постулатами, у тому числі і в темі, пов'язаній з прославленням столиці держави⁶³. Це проявлялося не тільки прямо – на сторінках трактатів, що яскраво можна бачити на прикладі «Слова про закон та благодать» Іларіона, «Повісті временних літ», а і в намаганнях «матеріалізації» цих ідей – шляхом побудови величних архітектурних споруд у найважливіших містах країни. В удільну добу, коли виникають суверенні землі-князівства в рамках колишньої держави-імперії Русь (сама вона стає фактично конфедерацією означених земель-князівств), їх володарі у своїх столицях здійснювали будівництво, перш за все церковне, прагнули показати у межах своїх можливостей особливий статус своїх столиць. Відносно Галича розгляд цієї теми є складним. Це місто в першій половині XIII ст. переживало не найкращі часи через тривалу громадянську війну в краї, проте раніше – в середині та у другій половині XII ст. в Галичі за часів князів Володимирка Володаревича та Ярослава Володимировича відбулося будівництво сакральних пам'яток, поява яких свідчила про поширення візантійських ідеологічних уявлень про столицю як «Божій град» і на центр Галицької землі.

Ще у більшій мірі зазначена тенденція прослідковується на прикладі діяльності князя Данила Романовича по розбудові останньої столиці його держави – Холму, про що докладно і цілеспрямовано розповідає автор Галицько-Волинського літопису. Особливу увагу, на думку книжника, король Данило приділив своїй столиці після пожежі Холму в 1256 р.: «Видив же се князь Данило, яко богу поспевающу месту тому, нача призывати прихода Немце и Русь, иноязычники и ляхы. Идяху день и во день и уноты и мастере всяции, бежаху ис татарь седелници, и лучници, и тулници, и кузнице желеезу, и меди, и сребру. И бе жизнь, и наполниша дворы окрест града поле села». Далі у пам'ятці докладно розповідається про будівництво церков та прикрашення їх у місті⁶⁴.

Важливість будівничої діяльності у Холмі короля Данила Романовича в практичній площині виявилася під час відомого походу монгольського воєначальника Бурундая на Польщу в 1259 р.⁶⁵. У поході брат Данила Василько Романович був вимушений виконувати функції союзника завойовників. Маршрут пересування монгольських військ проходив через Волинь, де Бурундай добився від Василька знищення укріплень Шумська, Данилова, Стожеська, Львова, Крем'янця, Луцька та Володимира.

Але мешканці Холму, знаючи значні потужність фортифікаційних споруд свого міста, відмовилися виконувати волю монгольського полководця⁶⁶. Вочевидь, що на цей час було відновлено місто після страшної пожежі 1256 р., побудовані нові міцні укріплення, які отримали потужну оборонну

машинерію. Галицько-Волинський літопис докладно розповідає про прихід монголів до Холму: «Город же затворен бысть и сташа и пришедша к нему одал его и не успеха вои его ничто же, бяхуть бояре и людии добрии и утвержении города крепко пороки и самострелы. Буранда, же росмотров твердость коро- да, оже не мощно взяти его, тем же и нача молвити Василкови князю: “Василко, се город брата твоего. Едь, молви горожаном, а быша ся передале”»⁶⁷.

Під час переговорів з холмчанами, зокрема з воєводами міста Костянтин- ном і Лукою Іванковичем, в яких брали участь монгольські послы («... и посла с Василком три Татарине <...> и к тому толмача, розумеюща Рускый ез»), князь Василько за допомогою знаків дав зрозуміти мешканцям Холму, що вони не повинні коритися монголам, якы не були здатні штурмувати добре ук- ріплене місто. «Костянтин (холмський воєвода. – *Авт.*) же стое на заборолех города усмотри умом разум, поданы ему от Василка, и реч князю Василкови: “Поедь прочь, аже будеть ти каменем в чело. Ты уже не брат еси брату свое- му, но ратьныи есь ему”»⁶⁸.

Після завершення західного походу монголів на чолі з воєвудою Бурун- даєм король Данило повернувся до Холму, де в останні роки свого правління докладав чимало зусиль для відновлення статусу держави, підірваного нава- лою Бурундая. В 1264 р. він помер у своїй столиці і був тут похований у собо- рі св. Богородиці. У зв'язку з цим у контексті бажання прославити свого во- лодаря та міста, яке той збудував і яке відіграло особливе значення в житті краю, літописець записав: «А король бяшетъ тогда впал в болесьть велику, в ней же и сконча живот свой. И положиша во церкви святей Богородици в Холме, юже бе самъ создалъ. Се же король Данило князь добрый, хоробрый и муд- рый, иже созда города многи, и церкви постави, и украси е разноличными кра- сотами. Бяшетъ бо братолюбьемъ святяся с братомъ своим Василком. Сей же Данило бяшет вторый по Соломоне»⁶⁹. Як бачимо книжник у душі тради- ції, що склалася на Русі, починаючи від митрополита Іларіона, порівнює короля Да- нила з біблійним Соломоном, фактично вводить Данила Романовича до сонму ідеальних володарів.

Отже, наведений у нашому нарисі матеріал засвідчує велику роль у дер- жавно-політичних процесах і духовно-ідеологічному житті Південно-Західної Русі, Центрально-Східної Європи в середині XIII ст. західнобузького міста Холму – столиці держави короля Данила Романовича і його брата князя Васи- лька Романовича.

Примітки:

¹ Ісаєвич Я. Галицько-Волинське князівство доби Данила Галицького та його нащадків / Я. Ісаєвич // Галичина та Волинь у добу середньовіччя. – Львів, 2001. – С. 6.

² Головка О. Некороновані і короновані королі Південно-Західної Русі / О. Головка // Княжа доба. Історія і культура. – Вип. 9: Король Данило Романо- вич 1264–2014. – Львів, 2015. – С. 180-214.

³ Корольок В. Д. Западные славяне и Киевская Русь X–XI вв. / В. Д. Корольок. – Москва, 1964. – С. 14.

⁴ Полное собрание русских летописей (далі – ПСРЛ). – Т. 2. Ипатьевская летопись. – Санкт-Петербург. 1908. – Стб. 788.

⁵ ПСРЛ. – Т. 1. Лаврентьевская летопись. – Москва, 1926–1928. – Стб.81.

⁶ Головка О. Б. До питання про початок міждержавних відносин Київської Русі й Польщі у X ст. / О. Б. Головка // Український історичний журнал. – 1983. – №3. – С.113-118; його ж. Похід київського князя Володимира на «Перемышль, Червен и ины грады» 981 р. і проблема початку політичних відносин між Польщею та Руссю (кінець X – перша третина XI ст.) // *Przemysł i ziemia przemyska w strefie wpływów ruskich X – połowa XIV w.* – Kraków, 2013. – С. 39-48; його ж. «Червенські гради» в політичному житті слов'ян Центральної та Східної Європи (IX – перша третина XI століття) // *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність.* – Вип. 29. – Львів, 2013. – С. 72-82; та ін.

⁷ ПСРЛ. – Т.1. – Стб. 121; Łowmiański H. *Łędzianie* / H. Łowmiański // *Studia antiqua.* – 1953. – №1. – S. 97-114. Сучасна назва міста Володимира – Володимир-Волинський – була запроваджена після його входження наприкінці XVIII ст. до складу Російської імперії з метою відрізнити від назви північноруського російського міста Владимира на р. Клязьмі.

⁸ ПСРЛ. – Т. 2. – Стб. 732; Rhode G. *Die Ostgrenze Polens. Politische Entwicklung, kulturelle Bedeutung und geistige Auswirkung* / G. Rhode. – Bd.1 – Köln, Graz, 1955. – S. 106-107; Головка О. Б. Волинська земля на першому етапі громадянської війни у Південно-Західній Русі (1205–1214 рр.) / О. Б. Головка // *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Історичні науки. Ювілейний випуск.* – 2009. – №13. – С. 80-89.

⁹ Котляр Н. Ф. *Формирование территории и возникновение годов Галицко-Волынской Руси IX–XIII вв.* – К., 1985. – С. 147; Панишко С. Угровське князівство Данила Романовича / С. Панишко // *Король Данило Романович і його місце в українській історії.* – Львів, 2003. – С. 58-65.

¹⁰ Крип'якевич І. П. *Галицько-Волинське князівство* / І. П. Крип'якевич. – Львів, 1999. – С. 40.

¹¹ Андрияшев А. *Очерк истории Волынской земли до XIV столетия* / А. Андрияшев. – К., 1887. – С. 91.

¹² Панишко С. Д. До проблеми локалізації давньоруського Угровська / С. Д. Панишко // *Київська старовина.* – 1997. – №5. – С. 168-177.

¹³ ПСРЛ. – Т. 2. – Стб. 739.

¹⁴ Там же. – Стб. 754.

¹⁵ Грушевський М. С. *Історія України-Руси* / М. С. Грушевський. – Т. 2. – Львів, 1905. – С. 380; *Chelm i Chelmskie w dziejach.* – Chelm, 1996. – S. 27 (автор – Р. Шчигел).

¹⁶ Панишко С. Угровське князівство Данила Романовича / С. Панишко // *Король Данило Романович і його місце в українській історії.* – Львів, 2003. –

С. 59-60.

¹⁷ Головка А. Б. Древняя Русь и Польша в политических взаимоотношениях X – первой трети XIII вв. / А. Б. Головка. – Київ, 1988. – С. 97; його ж. Літописне оповідання під 6737 р. про виправу волинських князів Данила та Василька Романовичів до Польщі // *Scietntia nihil est quam veritatis imago. Studia ofiarowane Profesorowi Ryszardowi Szczygłowi w siedemdziesięciolecie urodzin.* Pod red. Anny Sochackiej i Pawła Jusiaka. – Lublin, 2014. – S. 783-792; його ж. Похід волинських князів Данила та Василька Романовичів у Польщу (1229 р.) у розповіді Галицько-Волинського літопису // Славістична збірка. – Вип. II: Збірка статей за матеріалами Других Міжнародних наукових соханевських читань (м.Київ, 18 листопада 2015 р.) – К.,2016. – С. 262-271.

¹⁸ ПСРЛ. – Т. 2. – Стб. 758; Грушевський М. Хронологія подій Галицько-Волинської літописи / М. Грушевський // Записки Наукового товариства імені Шевченка. – Вип. 3. – Львів, 1901. – С. 23.

¹⁹ Котляр Н. Ф. Формирование территории и возникновение годов Галицко-Волынской Руси IX–XIII вв. – С. 154-155; *Chelm i Chelmskie w dziejach.* – S. 28-30 (автор – Р. Шчигел); Толочко П. Стаття 6731 года Галицко-Волынской летописи и время ее написания / П. Толочко // *Ruthenica.* – Т. 4. – Київ, 2005. – С. 49.

²⁰ ПСРЛ. – Т. 2. – Стб. 777.

²¹ ПСРЛ. – Т. 2. – Стб. 776; Котляр Н. Ф. Формирование территории и возникновение городов Галицко-Волынской Руси IX–XIII вв. – С.154-155.

²² ПСРЛ. – Т.2. – Стб.777-778. Про формування поглядів істориків що-до походження Холму див.: Баран О. Датування заснування Холма в Галицько-Волинському літопису / О. Баран // Україна в Центрально-Східній Європі. – Вип. 5. – К., 2005. – С. 428-448; його ж. Ранньомодерна книжна традиція про Холм XI століття // *Ruthenica.* – Т. 4. – К., 2005. – С. 98-114; його ж. Дискусійні питання історії княжого Холма у творчій спадщині Володимира Січинського // *Warszawskie zeszyty ukrainoznawcze.* – Т. 21-22. – Warszawa, 2006. – S. 252-257.

²³ Панишко С. Угровське князівство Данила Романовича. – С. 62-63.

²⁴ *Chelm i Chelmskie w dziejach.* – S. 27 (автор – Р. Шчигел).

²⁵ Грушевський М. Хронологія подій Галицько-Волинської літописи. – С. 27.

²⁶ ПСРЛ. – Т. 2. – Стб. 799.

²⁷ Там же. – Стб. 842.

²⁸ Там же.

²⁹ *Buko A. Archeologia Polski wczesnośredniowiecznej. Odkrycia, hipotezy, interpretacji* / A. Buko. – Warszawa, 2006. – S. 243-248.

³⁰ Каргалов В. В. Внешнеполитические факторы развития феодальной Руси. Феодальная Русь и кочевники / В. В. Каргалов. – Москва, 1967. – С. 125-129.

³¹ Рапов О. М. Русские города и монгольское нашествие / О. М. Рапов // Куликовская битва в истории и культуре нашей родины. – Москва, 1980. – С. 88.

³² ПСРЛ. – Т. 2. – Стб. 788-789.

³³ ПСРЛ. – Т. 2. – Стб. 741.

³⁴ Ужанков А. Н. Проблемы историографии и текстологии древнерусских памятников XI–XIII веков / А. Н. Ужанков. – Москва, 2009. – С. 361.

³⁵ Пашуто В. Т. Очерки по истории Галицко-Волынской Руси. – Москва, 1950. – С. 90.

³⁶ Ужанков А. Н. Проблемы историографии и текстологии древнерусских памятников XI–XIII веков. – С. 362.

³⁷ Там же. – С. 361.

³⁸ Александрович В. С. Холмське будівництво короля Данила Романовича / В. С. Александрович // Княжа доба. Історія і культура. – Вип. 9: Король Данило Романович 1264–2014. – Львів, 2015. – С. 55-56.

³⁹ ПСРЛ. – Т. 2. – Стб. 794.

⁴⁰ ПСРЛ. – Т. 2. – Стб. 794.

⁴¹ Жаворонков П. И. Никейская империя и княжества Древней Руси / П. И. Жаворонков // Византийский временник. – Т. 43. – Москва, 1982. – С. 85-86; Пашуто В. Т. Очерки по истории Галицко-Волынской Руси. – С. 271.

⁴² Шапов Я. Н. Государство и церковь Древней Руси: X–XIII вв. / Я. Н. Шапов. – Москва, 1989. – С. 205.

⁴³ Дашкевич Я. Початки Галицької митрополії у світлі історичної полеміки / Я. Дашкевич // Галицька митрополія 1303–1807–2007: Статті і матеріали. – Львів, 2007. – С. 6; пор. Сколияс І. Галицька митрополія XIV – першої половини XV століть: особливості еклезіального, правового та суспільного статусу / І. Сколияс // Княжа доба: історія і культура. – Вип. 4. – Львів, 2011. – С. 253-254.

⁴⁴ ПСРЛ. – Т. 15: Летописный сборник, именуемый Тверскою летописью. – СПб., 1853. – С. 386; та ін.

⁴⁵ ПСРЛ. – Т. 2. – Стб. 794.

⁴⁶ Там же. – Стб. 796.

⁴⁷ Там же. – Стб. 801.

⁴⁸ Войтович Л. В. Король Данило Романович: Загадки та дискусії. – С. 393.

⁴⁹ ПСРЛ. – Т. 2. – С. 826.

⁵⁰ Там же.

⁵¹ ПСРЛ. – Т. 2. – С. 826-827; про дату коронації див.: [Махновець Л. Є.] Літопис руський. За Іпатським списком переказав Л. Махновець. – К., 1989. – С. 413; Kwiatkowski K. Przeciw Batu-chanowi czy Mendogowi – okoliczności, wymowa i znaczenie polityczne koronacji Daniela Romanowicza Halickiego na króla Rusi w 1253–1254 roku / K. Kwiatkowski // Klio. Czasopismo poświęcone dziejom Polski i powszechnym. – Toruń, 2004. – №5. – S. 50-51; та ін.

⁵² У літературі досить часто можна зустріти помилкове твердження про приїзд Опізо з сицилійського міста Мессіна (див. наприклад: Матузова В. И., Назарова Е. Л. Крестonosцы и Русь. – С. 364). Насправді абат прибув з північноіталійського міста Мезано. В літературі популярною є думка про походження абата з відомого аристократичного роду з провінції Пьяченца Маскарано, яку висловив італійський науковець Е. Наталлі Росса (Nasalli Rossa E. Il mo-

nastero del Mezzano di Piacenza e l'abato Obizzo // *Benedictina*. – Roma, 1956. – Т. X. – Р. 143-147, цю працю, на жаль недоступну нам, наводимо за виданням: Goląb K. Abat Obizo i jego legacje // *Nasza przeszłość*. – 1959. – Т. 10. – S. 113-142.). Зараз також появився погляд, що Опізо походив з аристократичного генуезького роду Фієскі і був близьким родичем папи Інокентія IV (Синібальдо Фієскі). Зокрема, тривалий час був номінально католицьким патріархом Антіохії (1247–1292 pp.) (див.: Calgagno D. Il patriarca di Antiochia Opizzo Fieschi, diplomatico di spicco per la Santa Sede fra Polonia, Oriente Latino e Italia del XIII secolo // *I Fieschi tra Papato e Impero*. – Lavagna, 1997. – Р. 145-268). Принагідно зазначимо, що в XIV ст. представник роду Фієскі побудував в генуезькому місті Судак у Криму вежу, яка збереглася і дотепер (вежа Лучано ді Фієскі).

⁵³ *Rocznik kapitulny krakowski // Monumenta Poloniae Historica* (далі – МРН). – Leopoli, 1872. – Т. 2. – S. 804; *Rocznik Sędziwoja // МРН*. – Т. 2. – S. 877.

⁵⁴ «Великая хроника» о Польше, Руси и их соседях XI–XII вв. Сост. Л. М. Попова, Н. И. Щавелева. – Москва, 1987. – С. 168-170.

⁵⁵ *Historia Polski*. – Tom I do roku 1764. Część I do połowy XV w. – Warszawa, 1957. – S. 363 (автори розділу – Г. Лябуда та Ю. Бардах).

⁵⁶ *Historica Russiae Monumenta ex antiquis exterarum gentium archivis et bibliothecis deprompta ab A. I. Turgenewio*. – Petropoli, 1841. – Р. 79.

⁵⁷ Jotischki A. The Mendicants as missionaries and travellers in the Near East in the thirteenth and fourteenth centuries / A. Jotischki // Rosamund A. *Eastward Bound: Travel and Travellers, 1050–1550*. – Manchester, 2004. – Р. 98.

⁵⁸ Головка О. Б. Корона Данила Галицького. Волинь і Галичина в державно-політичному розвитку Центрально-Східної Європи раннього і класичного середньовіччя / О. Б. Головка. – Київ, 2006. – С. 344. Аналогічний погляд див. б Котляр М. Ф. Коментарій // *Галицько-Волинський літопис*. – К., 2002. – С. 281.

⁵⁹ *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis / Studio et opera G. Fejer*. – Т. 4, v. 2. – Budae, 1829. – Р. 144.

⁶⁰ *Vetera monumenta historica Hungariam Sacram illustrantia: 1216–1352*. Ed. A. Theiner. – Том 1. – Romae, 1859. – Р. 231.

⁶¹ Головка О. Б. Коронація князя Данила Романовича в контексті ідеологічного життя і міжнародних відносин слов'янства Східної Європи / О. Б. Головка // *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка*. – Історичні науки. – Т. 23. На пошану професора С. А. Копилова. – Кам'янець-Подільський, 2013. – С. 222-223.

⁶² Молдован А. М. Слово о законе и благодати Илариона / А. М. Молодован. – К., 1984. – 240 с.

⁶³ Головка А. Б. «Ромейская империя» в представлениях древнерусских мыслителей / А. Б. Головка // *Славяне и их соседи: Этнопсихологические стереотипы в средние века*. – Москва, 1990. – С. 82-92; його ж. *Давня Русь і Byzantine Commonwealth // Східний світ*. – №1. – Київ, 2003. – С. 44-59; його ж. «Імперія ромейв» в ідеологічних концепціях давньоруських мислителів //

‘Ρωμαϊος: сборник статей к 60-летию проф. С. Б. Сорочана / Нартекс. Byzanti-na Ukrainensis. – Т. 2. – Харьков, 2013. – С. 116-131.

⁶⁴ ПСРЛ. – Т. 2. – Стб. 842-843. Про Холм доби князя Данила Романовича див.: Пуцько В. Г. Літописне оповідання про місто Холм / В. Г. Пуцько // Український історичний журнал. – 1997. – №1. – С. 115-121; Александрович В. С. Мистецтво Холма доби Данила Романовича / В. С. Александрович // Княжа доба. Історія і культура. – Вип. 1. – К., 2007. – С. 136-153; його ж. Холмське будівництво короля Данила Романовича. – С. 34-76.

⁶⁵ Грушевський М. Хронологія подій Галицько-Волинської літописи. – С. 41.

⁶⁶ ПСРЛ. – Т. 2. – Стб. 849; Krakowski C. Polska w walce z najazdami tatarskimi w XIII wieku / C. Krakowski. – Warszawa, 1956. – S. 187-196.

⁶⁷ ПСРЛ. – Т. 2. – Стб. 851.

⁶⁸ Там же. – Стб. 852. Про холмських воєвод Костянтина і Луку Івановича див.: Jusupović A. Elity ziemi halickiej i wołyńskiej w czasach Romanowiczów (1205–1269). Studium prozopograficzne. – Kraków, 2016. – S. 194-197.

⁶⁹ ПСРЛ. – Т. 2. – Стб. 862.

Oleksandr Holovko. Hill town in public-political development and spiritual and ideological life of Rus in the middle of XIII century. The article highlights the activities princes of Roman Mstislavovitch and his sons Danylo and Vasylo on the rise Zabuzhzhya important area in the development of Galicia-Volyn state association. Here on the eve of the Mongol invasion Danylo creates town that just after the invasion of hordes of Batu Khan is the center of the state of the prince. Holm town was an important economic and political center in middle of the thirteenth century. It plays an important role in the diplomatic life of Europe. From Holm connected with the history of the coronation of Prince Danylo Romanovich. The author considered the image of Holm place in the spiritual and ideological development of the South-West Russ.

Key words: Russ, Galicia and Volyn, Holm town, the state capital, coronation, secular and church construction, ideological life.

Отримано: 04.11.2016 р.

УДК 327(470+571)«176/18»

Сергій Олійник

СТАНОВЛЕННЯ ГАЛИЦЬКОГО НАПРЯМКУ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ (60-ТІ РР. XVIII – ПОЧАТОК XIX СТ.)

Сергій Олійник. Становлення галицького напрямку зовнішньої політики Російської імперії (60-ті роки XVIII – початок XIX ст.). Стаття